

V Skalici na slávnostnom ukončení kurzu okresných veliteľov a inštruktorov HG.

tovanú osobu a za Tisovho protežanta klerikálneho zmýšľania.⁴¹⁷ Podporný článok týchto nálepiek tvorila opäť SD,⁴¹⁸ vytvárajúca svojím spravodajským servisom zázemie pre nástup „kubalovcov“.

⁴¹⁷ BArch Berlin, R 70 – Slowakei/148, Bl. 1486. Hodnotenie K. Danihela zo 7. 4. 1943. K. Danihel mal mimoriadne zlé vzťahy menovite s V. Nagelerom, ktorý ho označil za zradcu národného socializmu. Pozri SNA Bratislava, f. AA, mikrofilm C – 971. Správa o problémoch v HG z 24. 9. 1942. K vypätým vzťahom v slovenských politických kruhoch roku 1942 pozri PAAA Berlin, R 101140. Správa o sporoch v slovenskom vládnom tábore z 26. 5. 1942.

⁴¹⁸ BArch Berlin, R 70 – Slowakei/148, Bl. 1486. Hodnotenia na K. Danihela zo 7. 4. 1943.

Ultraradikáli pri preobsadení postu hlavného veliteľa HG rezolútne odmietali osoby, akým boli napríklad spoluzakladateľ HG v Trnave Jozef Zavarický⁴¹⁹ či J. M. Kirschbaum, ktorých mená padali v zákulisí.⁴²⁰ Oba stelesňovali synonymá obávaného „klerikálneho“ smerovania – prvý menovaný bol Machovým starým priateľom a bývalý generálny tajomník HSLS J. M. Kirschbaum bol ako „Tisov pešiak“ zasa asociovaný s predsalsziburskou érou.

Odlahčene povedané, A. Mach sa v radoch Kubalovej skupiny stal zjednocujúcim prvkom – všetkých spájala odpor proti nemu. Dňa 3. novembra 1943 sa dokonca uskutočnilo konšpiračné stretnutie v byte poradcu pre propagandu A. Endrösa, kde sa prítomní radili, čo s domácou vnútropolitickou situáciou. Už len menoslov zúčastnených napovedal, že išlo o najspodnejší sediment zo štruktúr HG, ktorí predstavovali zmes permanentných revolucionárov a osôb, ktoré svojho času zaslali A. Hitlerovi memorandum, žiadajúce pripojenie Slovenska k Ríši formou protektorátu. Mená ako Vojtech Košovský, V. Ries-Javor, Ján Klocháň, Jozef Bílik, Jozef Bánay-Útrata, P. Krchňák a ďalší pozvaní⁴²¹ nepredstavovali v kontexte dobovej slovenskej politiky ani hráčov tretej ligy. Tento poznatok musel na nemeckú diplomatickú misiu na Slovensku pôsobiť obzvlášť skľučujúco. Vedúci referátu III RSHA F. Burchardt vo svojej správe o rozhovore s H. E. Ludinom z 3. apríla 1944 popísal, ako vyslanca vyautovanie HG z mocenskej šachovnice vyslovene deprimovalo a spôsobilo mu už „*mnoho bezsenných nocí*“.⁴²² Ludinov podriadený V. Nageler si uvedomoval politickú naivitu a taktickú nevypelanosť „kubalovcov“,⁴²³ ale zároveň veril, že v ich jednote drieme revolučný potenciál, ktorý pri vhodnej politickej konštelácii ešte môže A. Macha donútiť k rezignácii.

Kubalovu skupinu udržiavalo pri viere vo zvrat Machovo preťaženie funkciami, ktoré sa po Tukovom trvalom ochorení znásobilo. V. Tuka sa už 12. januára 1943 vzdal postu podpredsedu HSLS a postupne sa úplne stiahol do ústrania. *Spiritus rector* revolučných národných socialistov absolvoval v rokoch 1943 – 1944 viacero liečebných pobytov v sanatóriách a vo svojom kaštieli v Trlinku, kde sa zotavoval z následkov opakovanej mozgovej mŕtvice. Počas Tukovej častej neprítomnosti ho musel vo funkcii zastupovať úradujú-

⁴¹⁹ BArch Berlin, R 70 – Slowakei/148, Bl. 1512. Správa o pomeroch v HG z 11. 8. 1943.

⁴²⁰ BArch Berlin, R 70 – Slowakei/148, Bl. 1516. Správa o návšteve J. M. Kirschbauma v Bratislave z 23. 9. 1943.

⁴²¹ BArch Berlin, R 70 – Slowakei/369, Bl. 379. Správa zo 16. 11. 1943 o časopise *Náš boj* a okruhu osôb zoskupených okolo neho; tiež BArch Berlin, R 70 – Slowakei/148, Bl. 1545. Správa o pozvaní gardistických činovníkov k A. Endrösovi; SNA Bratislava, f. AA, mikrofilm C – 971. Správa o stretnutí gardistických radikálov.

⁴²² NIŽŇANSKÝ, *Slovensko-nemecké vzťahy II...*, s. 607 – 608.

⁴²³ KORČEK, *Slovenská republika...*, s. 36.

O. Kubala bol v posledných rokoch slovenského štátu vedúcou postavou ultraradikálnych národných socialistov v slovenskej politike.

ci podpredseda vlády A. Mach. V premiárskej funkcii zotrval V. Tuka len formálne a vládne rokovania v roku 1944 až do vypuknutia povstania viedol A. Mach. Okrem ministerstva vnútra a hlavného veliteľstva HG mu v rámci Úradu predsedníctva vlády pripadol dohľad nad novými úradmi: Úradom propagandy, Slovenskou tlačovou kanceláriou, Ústredným hospodárskym úradom a Štátnym sekretariátom pre nemeckú národnostnú skupinu.⁴²⁴ Pri tak rozsiahlej agende, vyčerpanosti politickými bojmi z uplynulých rokov a berúc na vedomie nepriaznivý vývoj frontu sa A. Machovi nemožno čudovať, že definitívne našiel vnútorný zmier s J. Tisom a presedlal na „ľudácky stred“ so snahou zbližiť dovtedy nezblížiteľné – HSLS a HG.⁴²⁵

.....
⁴²⁴ KORČEK, *Slovenská republika...*, s. 28 – 29.

⁴²⁵ KORČEK, *Slovenská republika...*, s. 29, 38. A. Mach dokonca v súvislosti s často tematizovanou protikladnosťou jeho politiky s politikou prezidenta považoval dňa 13. januára 1943

Kubalova skupina už viac-menej iba čakala na ideálnu príležitosť A. Macha detronizovať a dosadiť na jeho miesto tieňového veliteľa O. Kubalu.⁴²⁶ V letných mesiacoch roku 1944 sa jej na to naskytla príležitosť, ktorú si nenechala ujsť.

Politická troska

Machove politické postoje sa od začiatku roku do leta 1944 stále lojálne držali pronemeckej línie, i keď sa už neniesli v takom jednoznačnom tóne ako kedysi. Deň po 11. výročí uchopenia moci NSDAP sa A. Mach zúčastnil na stretnutí s okresnými náčelníkmi, zástupcami HSLS a HG v Prešove. Prejav v miestnom župnom dome bol ešte plný optimizmu a viery v konečné víťazstvo: *„Národosocialistické Nemecko je jediným pevným bodom národov Európy, o ktorý sa možno oprieť v týchto búrlivých časoch, a preto vo vlastnom záujme od tohto Nemecka nemožno sa oddaľovať, ale ešte viac sa k nemu primknúť. Slovenský národ, štát a jeho vláda je pevne rozhodnutá nielen vytrvať na doterajšom stanovisku vernosti k ideálom európskym, ale ešte viac než doteraz je odhodlaná všetky sily národa a štátu venovať boju, ktorý dnes vedie Európa pod vodcovstvom Adolfa Hitlera... Národy, ktoré sa postavili proti tomuto vývoju, samé si zavinili svoju katastrofu... Vieme, že Európa nemôže prehrať svoj boj! A preto keby tento boj vyžadoval od nás čo aké obete, sme odhodlaní aj život položiť, lebo vieme, že taká veľká myšlienka, ako je sloboda vlastného národa a záchrana európskej kultúry, prevyšuje všetky obete. Z nás ani jeden neustúpi zo svojho miesta, z nás ani jeden nezradí. Takto sme teda odhodlaní. A my, čo sme viedli boj za samostatnosť, dokázali sme, už aj v ťažších chvíľach, že radšej obetujeme všetko, než by sme ustúpili...“*⁴²⁷

Formálne si A. Mach vo svojich prejavoch zachovával „európsku“ orientáciu⁴²⁸ a nikdy nezišiel z línie absolútneho presvedčenia o víťazstve Osi. *„Opierame sa o také európske sily a zákony, ktoré síce môžu byť ťažko skúšané,*

.....
za potrebné dementovať správy londýnskeho rozhlasu o zlých vzťahoch s J. Tisom. BArch Berlin, R 70 – Slowakei/148, Bl. 1467. Správa o politickej situácii na Slovensku z 15. 1. 1943.

⁴²⁶ BArch Berlin, R 70 – Slowakei/148, Bl. 1550. Správa o návrhoch na zmenu vo velení HG z 10. 2. 1944.

⁴²⁷ Jediný pevný bod Európy. In: *Gardista*, roč. 6, 1. 2. 1944, č. 25, s. 1.

⁴²⁸ K chápaniu pojmu Európy v predstavách činiteľov Nemeckej ríše a Slovenskej republiky pozri štúdiu SCHVARC, Michal: Nacionálno-socialistická „nová Európa“ a Slovensko. In: FIAMOVÁ, Martina, HLAVINKA, Ján, SCHVARC, Michal a kol.: *Slovenský štát 1939 – 1945. Predstavy a realita*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 69 – 80.

ale ktoré nemôžu byť porazené,“ písal začiatkom apríla 1944.⁴²⁹ V súvislosti s postupujúcimi nemeckými porážkami na východnom fronte podotýkal, že Slováci sa nesmú nechať zlákať sľubmi Moskvy a podporovať – či už vojenským odbojom, propagovaním komunistických myšlienok alebo rozširovaním porazeneckých nálad – jej ťaženie proti „kultúrnej“, národnosocialistickej „Novej Európe“.⁴³⁰ Zároveň sa medzi riadkami rezolútne postavil proti politike tzv. váhavých satelitov Nemecka (Maďarsko, Rumunsko), ktoré si pod vplyvom frontového vývoja hľadali únikové cesty zo spojenectva s Ríšou.

A. Mach, podobne ako celá slovenská vláda, budúcnosť Slovenskej republiky osudovo spájal s Nemeckom a ani v meniacich sa geopolitických pomeroch neuvažoval o alternatívach vymanenia sa štátu spod nemeckého područia. Jediné, čo dokázal ponúknuť, boli absolútne prázdne reči o tom, že akási magická prozreteľnosť Slovensko nakoniec zachráni od všetkých vojnových hrôz a národ prepláva do pokojných povojnových vôd bez ujmy.⁴³¹ Nemecké dokumenty, týkajúce sa úvah o využití územia Slovenska pre posilnenie nemeckého etnického živlu v „jadrovom priestore“ strednej Európe po víťaznej vojne, sa však o budúcnosti samostatného slovenského štátu a o existenčnej budúcnosti Slovákov v rozpore s Machovými idylickými predstavami vyjadrovali veľmi hmlisto.⁴³² Na jednej strane, A. Mach o týchto plánoch, spriadaných Hlavným úradom pre otázky rasy a osídľovania (*Rasse- und Siedlungshauptamt* – RuSHA), určite nevedel, no na druhej strane zaiste neušlo jeho pozornosti, ako bezohľadne nacionálno-socialistická politika pristupovala už len k okolitým slovanským národom, napríklad Čechom či Poliakom.⁴³³

A. Mach na rozdiel od čoraz skeptickejších a zdržanlivejších politikov mal ešte aj v čase, keď sa front nachádzal pár stoviek kilometrov od Slovenska, potrebu zdôrazňovať svoj obdiv k A. Hitlerovi. Manifestáciu v Bratislave pri príležitosti Hitlerových 55. narodenín pripodobnil dokonca k „prejavu vôle národa zachovať vernosť najvyšším ľudským ideálom a zachovať vernosť

⁴²⁹ Europu nemožno poraziť. In: *Gardista*, roč. 6, 4. 4. 1944, č. 78, s. 3.

⁴³⁰ Pozri: Nemecko znamená Európu. In: *Gardista*, roč. 6, 8. 7. 1944, č. 152, s. 3.

⁴³¹ „... Môžeme byť doráňaní, dokmášaní, dokonca aj zakrvavení, môže prísť všeličo, čo pre nás nebude ľahké a príjemné, ale keď vydržíme, keď sa nevzdáme toho, čo nám patrí a na čo máme sväté právo, nakoniec naša viera vo víťazstvo pravdy prinesie hory a zvíťazí“. MACH, Alexander: Predpoklady života. In: *Gardista*, roč. 6, Veľká Noc 1944, č. 82, s. 1.

⁴³² Bližšie pozri SCHVARC, »Fahndung nach deutschem Blut«?...

⁴³³ K téme pozri BRANDES, Detlef: *Germanizovat a vysídlit. Nacistická národnostní politika v českých zemích*. Praha : Prostor, 2015, 357 s.; HRUBOŇ, Anton a kol.: *Migračné pohyby z krajín a medzi krajinami V4 v historickej perspektíve. Vybrané problémy*. Banská Bystrica : Belianum, 2017, 77 – 79, 80 – 82.

Machova reč na oslavách 20. výročia fašistického „Pochodu na Rím“.

*Európe, ktorá môže byť zachránená a bude zachránená jedine vtedy, keď zvíťazí Adolf Hitler a pod jeho vodcovstvom bojujúce hrdinské armády“.*⁴³⁴

A. Mach bol jedným z mála slovenských verejných činiteľov, ktorí sa v tak pokročilej fáze vojny neobmedzovali na formálne slová vďaky za „výpomoc“ pri vzniku samostatného štátu a jeho krehké územné garancie, ale vodcu NSDAP častoval precítenými charakteristikami ako krátko po 14. marci 1939. A. Mach vzhladal k architektovi „Novej Európy“ s priam poetickou báznou, okorenenou nádychom heroickej mystiky: „A. Hitlera nehnala sláva a nevedli osobné záujmy. Málo je takých asketicky skromných mužov. Málokto sa vie tak cele obetovať iným, celku, národu, málokto sa vie tak disciplinovať, aby svoje sily vypál do najvyšších výkonov pre národ. Nepozná pohodlia, nepozná súkromný život, nevypije kvapky alkoholu, nefajčí, nezje kúska mäsa,

⁴³⁴ Deň slovenskej vďaky. In: *Gardista*, roč. 6, 20. 4. 1944, č. 90, s. 1.

nespí ani minútu viac, než je nevyhnutne potrebné. Prežíva takmer v mystickom spojení so svojím pešiakom, so svojím letcom, námorníkom, so svojím robotníkom, s celým svojím národom každý pohyb, a čo je najviac, hlboko precítiuje zodpovednosť za všetkých...“⁴³⁵

Logika Machovho politického uvažovania, zhmotnená v rovnici „Hitler = Európa = budúcnosť Slovenska“, sa nezmenila ani po neúspešnom Stauffenbergovom atentáte, ktorý A. Mach ostro odsúdil: „... Niet v Európe slušného človeka, ktorý má zdravý rozum, srdce na mieste, a nestratil ešte hlavu, ktorý by s najväčším pohoršením neodmietol pokus takéhoto úžasného zločinu... Atentát sa zrodil v dušiach zločincov, ktorí sú zarytými nepriateľmi európskych národov. Ide pri ňom o atentát proti Európe, proti všetkému tomu, čo životu národov Európy dáva zmysel... Slovenský národ je medzi prvými, ktorý sa ponáhla pri tejto príležitosti prejaviť svoje zmýšľanie, lebo vie, čo Führer znamená nielen pre boj Slovákov za slobodu a samostatnosť, lež pre celú novú Európu. Führer predstavuje nezlomnú vôľu Európy obrániť európsku kultúru a civilizáciu pred bolševickým nebezpečenstvom z východu a proti barbarskému teroru zo západu. Slovenský národ si je vedomý veľkosti Hitlerovej úlohy a poslania a preto sa ho tento atentát bolestne dotýka a odsudzuje ho. Slovensko jednomyselne sa stavia v tejto chvíli za Führera, ďakuje Bohu, že ho zachránil a prosí Bohu, aby ho chránil aj v budúcnosti a zachoval až do konečného víťazstva“.⁴³⁶

Zdôrazňovanie neochvejnej oddanosti Führerovi a myšlienke „Novej Európy“ bolo Machovou jedinou nádejou, ako politicky prežiť. Po salzburskom memento nemal inú oporu, jeho kariéra stála a padala na Hitlerovej dobrej vôli. A. Mach si bol nepochybne vedomý, že si so sebou ťahá nelichotivú povesť „Hitlerovho žoldnieru“. Koncepcia samostatného slovenského štátu vo „večnom“ priateľskom zväzku s národnosocialistickým Nemeckom, ktoré Slovensku nedarovalo štátnu samostatnosť do vienka principiálne inak než dohodové mocnosti umožnili vytvorenie Československa v roku 1918,⁴³⁷ sa

.....
⁴³⁵ Slováci o Hitlerovi. In: *Gardista*, roč. 6, 20. 4. 1944, č. 90, s. 1.

⁴³⁶ Atentát na Führera. In: *Gardista*, roč. 6, 21. 7. 1944, č. 163, s. 1 – 2.

⁴³⁷ A. Mach túto ideu rozvinul napríklad v prednáške na politickej škole HG v Žiline dňa 25. 5. 1944: „... Slovenský štát nevznikol z cudzej vôle, pod cudzím násilím, ale vznikol ako výsledok boja toľkých slovenských generácií. Z vôle národa, právoplatne vyjadrenej slovenským snemom 14. marca 1939. Preto jasné slová predsedu snemu Slovenskej republiky sú najlepšou odpoveďou na cudziu propagandu, na rozličné tie pamflety, ktoré v nepriateľskej cudzine, ba aj v neutrálnych štátoch chceli by vyvolať dojem, ako by slovenský štát vznikol z cudzieho donútenia... Vraj slovenský národ, znásilnený a obsadený Nemcami nemal iného východiska, ako voliť to menšie zlo a vyhlásiť štát... Ak by sa mohlo hovoriť o nejakom pokuse znásilnenia... Slovensko malo byť znásilnené a bolo obsadené, ale nie nemeckým vojskom, lež českou soldateskou... Ani ČSR nevznikla svojho času z vlastných českých síl... Bez pomoci cudzej, bez pomoci mocnosti nemôže vzniknúť

Na manifestácii pri príležitosti narodenín Adolfa Hitlera.

stala Machovým programom v období krízy a následnej agónie ľudáckeho režimu až do jeho zániku.

A. Mach na jar 1944 akoby opustil ministerskú stoličku a znovu, ako v časoch prvej ČSR, sa pustil do propagandistickej vojny na rečníckej tribúne – tentokrát na dialku proti vlnám londýnskeho rozhlasu, propagande domácej ilegality, ako aj proti rozširujúcim sa porazeneckým náladám bublajúcim v slovenskej spoločnosti. Z hlásení náčelníkov jednotlivých slovenských okresov dodávaných A. Machovi jednoznačne vyplýva, že viera obyvateľstva v režim

.....
a nemôže sa udržať v dnešných časoch nijaký menší štát...“. HG strážcom samostatnosti.
In: *Gardista*, roč. 6, 26. 5. 1944, č. 119, s. 3.

Prvé bezprostredné dotyky Slovenska s vojnou. A. Mach kráča po boku J. Tisa na pohreb obetí bombardovania rafinérie Apollo, uskutočneného angloamerickým letectvom 16. júna 1944.

HSLS upadala a, naopak, krajinou sa od západu po východ šírili ruskofilské (všeslovanské) tendencie a sympatie s mocnosťami antinacistickej koalície. Režim sa nachádzal v kríze a svojmu obyvateľstvu prakticky nemal čo ponúknuť okrem v európskom kontexte stále relatívnej dobrej životnej úrovne (i keď prirodzene nie pre všetkých). Ekonomická stabilita a skutočnosť, že vojna územie Slovenska napriek svetovej kataklizme stále priamo nezasiahla, patrili k hlavným argumentom režimových činiteľov, aby obyvatelia nepodliehali lákadlám zahraničnej propagandy a miesto toho uchovávali pokoj a poriadok, ktorý im zagarantuje sociálne istoty – prácu a slušnú odmenu za ňu. A. Mach podsúval verejnosti vo svojich prejavoch sugestívnu otázku, či chce radšej žiť v obnovenom „Benešovom“ Československu, z ktorého museli pred rokom 1938 desiatky tisíc Slovákov emigrovať za obživou do cudziny, či chce pocítiť na vlastnej koži „sovietsky raj“, v ktorom robotníci trpia biedou alebo si naďalej užívať benefity samostatného štátu so všetkými sociálnymi vymoženosťami. Machove vyhrážky, čo všetko sa môže stať, ak Slováci zanevrú na svoj štát a začnú masovo podporovať československý odboj, Sovietsky zväz či západné demokracie ovládané „židovským vplyvom“, nedokázali zakryť fakt, že z Machovej strany išlo o nepriamu reakciu na vznikajúce ozbrojené partizánske skupiny na Slovensku.

A. Mach silu partizánskych skupín ešte v máji 1944 podceňoval a dokonca sa im otvorene vysmieval.⁴³⁸ Aj keď o dva mesiace neskôr stále tvrdil, že „o partizánskom nebezpečenstve niet u nás reči“, predsa len už pripustil, že na východnom a severnom Slovensku sa občas objavujú skupiny partizánov, najmä cudzincov a utečených zajatcov. A. Mach sľuboval, že vláda nepripustí anarchiu a pokiaľ to bude potrebné, zakročí proti rebelom v horách silou.⁴³⁹

Prvé hrozivé dotyky s vojnou však zažilo aj hlavné mesto. Dňa 16. júna 1944 americké bombardéry zaútočili na ropnú rafinériu Apollo. Letecký útok si okrem materiálnych škôd vo výške temer 320 miliónov korún vyžiadal životy najmenej 120 osôb, okolo ďalších 650 osôb bolo zranených.⁴⁴⁰ Priamy kontakt s ničivosťou vojny obyvateľov Bratislavy zaskočil, aj keď sa s možnosťou vzdušného útoku angloamerického letectva už dlhšiu dobu počítalo. A. Mach, nad ktorého vilou boli preventívne rozostavené protiletadlové batérie,⁴⁴¹ bombardovanie označil

⁴³⁸ Zbierka autora. Zvukový záznam prejavu A. Macha na zhromaždení v Dubnici z mája 1944.

⁴³⁹ Sme rozhodnutí a pripravení. In: *Gardista*, roč. 6, 30. 7. 1944, č. 171, s. 2.

⁴⁴⁰ KAŠŠÁK, Peter, KRŠÁK, Ján, TUPÝ, Luboš: *Bomby nad Bratislavou 1944 – 1945*. Praha : Ottovo nakladateľstvo, 2015, s. 31.

⁴⁴¹ MATOCHA, Pavel, REISS, Frank: *Potíže s hrdiny*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2004, s. 32.